

ОСОБЛИВОСТІ РЕГУЛЮВАННЯ ДОСТАТНОСТІ ВЛАСНОГО БАНКІВСЬКОГО КАПІТАЛУ В ПОСТКРИЗОВИЙ ПЕРІОД

Анотація. Проведено аналіз умов та перспектив впровадження антикризових заходів регулювання достатності власного банківського капіталу, що прийняті у міжнародній фінансовій сфері, для покращання практики капіталізації та управління ризиками банків України. Обґрунтовано необхідність розробки методів адаптації вітчизняної банківської системи до міжнародних стандартів регулювання капіталу.

Ключові слова: банки, власний банківський капітал, регулювання достатності банківського капіталу, кредитні ризики, Базель II, Базель III.

Вступ. Світові тенденції глобалізації, фінансової інтеграції, лібералізації руху капіталу, зростання конкуренції у банківській системі підвищують рівень системних ризиків в економіці, що слугує причиною макроекономічної нестабільності та глибоких кризових явищ як у фінансово-кредитному, так і реальному секторах економіки країни.

Постановка проблеми. Істотний рівень проблемної заборгованості за кредитами, значні обсяги втрат банківського капіталу внаслідок зростання фінансових ризиків – основні індикатори посткризового розвитку банків. Подолання цих негативних проявів передбачає глобальну реструктуризацію фінансової системи, покращання її архітекtonіки, зміну парадигми регулювання діяльності банків у світовому співтоваристві, підвищення вимог міжнародних та національних регуляторів до структури власного банківського капіталу. В цих умовах розвитку банків актуальною проблемою є регулювання достатності власного капіталу та забезпечення його якісної структури з метою відновлення стабільності у банківському секторі економіки й підвищення його кредитно-інвестиційної активності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність проблеми регулювання достатності банківського капіталу зумовлена поглибленою увагою до пошуку шляхів її вирішення серед наукової еліти, представників міжнародних регуляторних організацій, відомих економістів, банкірів-практиків, політиків, власників банківського бізнесу. Проблематиці регулювання достатності власного капіталу приділяється чимало уваги як у зарубіжній, так і вітчизняній теорії й практиці. З-поміж зарубіжних учених, що досліджували практику регулювання банківського капіталу, слід виділити праці *Дж. Р. Блізі* и *Д. Л. Круза*, *Р. Брейлі*, *К. Дж. Ван Хора*, *Д. Гарнера*, *А. Джосефа* та інших. Значну увагу цих питанням приділяли й російські вчені-економісти, зокрема *В. Кісельов*, *І. Малюкова*, *Н. Рудик*, *А. Лобанов*, *С. Моїсєєв*, *А. Муричев*, *А. Сімановський*. Належне місце в дослідженні питань капіталізації банків та удосконалення банківського регулювання посідають праці українських науковців – *М. Алексеєнка*, *О. Барановського*, *О. Вовчак*, *М. Козоріз*, *В. Коваленко*, *С. Савлука*, *Л. Примостки*, *В. Міщенко*, *С. Науменкової*, *Р. Слав'юка*, *Т. Смовженко*, *Н. Шелудько*. Однак, сучасні умови практичної діяльності банків значною мірою актуалізують дослідження антикризових аспектів регулювання банківського капіталу. Особливо важливими ці питання є для України в контексті обґрунтування методів адаптації вітчизняної банківської системи до нових міжнародних стандартів регулювання банківського капіталу.

Метою статті є з'ясування передумов та перспектив впровадження антикризових заходів регулювання достатності власного банківського капіталу, прийнятих у міжнародній фінансовій сфері, для покращання практики капіталізації та управління ризиками банків України.

Результати. Дослідження показали, що банківський капітал – це сукупність власних, залучених та позичених коштів у формі грошей, які перебувають у розпорядженні банків і використовуються їх керівництвом для створення матеріальних, нематеріальних та фінансових активів з метою забезпечення прибутковості діяльності та нарощення ринкової вартості банківського бізнесу з урахуванням фінансових ризиків. Ефективне використання банківського капіталу сприяє підтриманню макроекономічної стабільності й забезпечує економічний розвиток країни.

В структурі банківського капіталу найбільш істотною компонентою для забезпечення фінансової стабільності та розвитку банку є власний капітал. Власний капітал банків має грошову природу, характер неповерненості, високу вартість залучення, комплексність утворення та використовується банками в якості страхового буфера у випадку непередбачених втрат. У зв'язку з цим важливою складовою функціонування власного банківського капіталу є рівень його достатності для реалізації ризик-орієнтованої стратегії розвитку банку. Особливо істотною є роль власного банківського капіталу в антикризовому регулюванні банківської діяльності. Це обумовлено тим, що власний банківський капітал є:

- критерієм успішного виконання банками функцій в економіці;
- виміром кредитного потенціалу та інвестиційної активності банків;
- детермінантою розвитку банківської системи країни;
- інструментом підвищення рівня капіталізації і консолідації банків;
- домінантою системи банківського регулювання та нагляду;
- мірою фінансової надійності та/чи ризикованості діяльності банків;
- визначальним фактором довіри до банківської системи з боку вкладників та інвесторів;
- індикатором якості корпоративного управління та ступеня соціальної відповідальності у банківському бізнесі.

Водночас важливим є значення структури власного банківського капіталу як антикризового інструменту в системі міжнародних правил регулювання банківської діяльності, розроблених Базельським комітетом з банківського нагляду та регулювання [1].

Таким чином, власний банківський капітал є визначальним фактором посткризового розвитку економіки країни, а регулювання його рівня і якісної структури – істотним антикризовим заходом фінансової діяльності в глобальному масштабі, на національному (регіональному) рівні банківської системи, а також у корпоративному управлінні банків.

Результати аналітичного дослідження показали низький рівень якісної капіталізації банків, неадекватний рівень достатності капіталу реальним фінансовим ризикам у банківському секторі економіки країни розвинених країн світу, а також неефективність використання банківського капіталу в період кризи. З огляду на ці фактори, важливою складовою оцінки достатності власного банківського капіталу є аналіз динаміки показників прибутковості капіталу та активів банків. Так, за період 2003-2006 рр. динаміка показників прибутковості капіталу банків країн Європи мала позитивний тренд, чому сприяли бум кредитування та лояльна регуляторна політика в період економічного росту. Однак, упродовж 2007-2009 рр. відзначимо суттєве зменшення показника прибутковості капіталу європейських банків вцілому з 12,9% до

– 6,0%, що свідчить про значні втрати капіталу внаслідок реалізації фінансових ризиків (рис. 1).

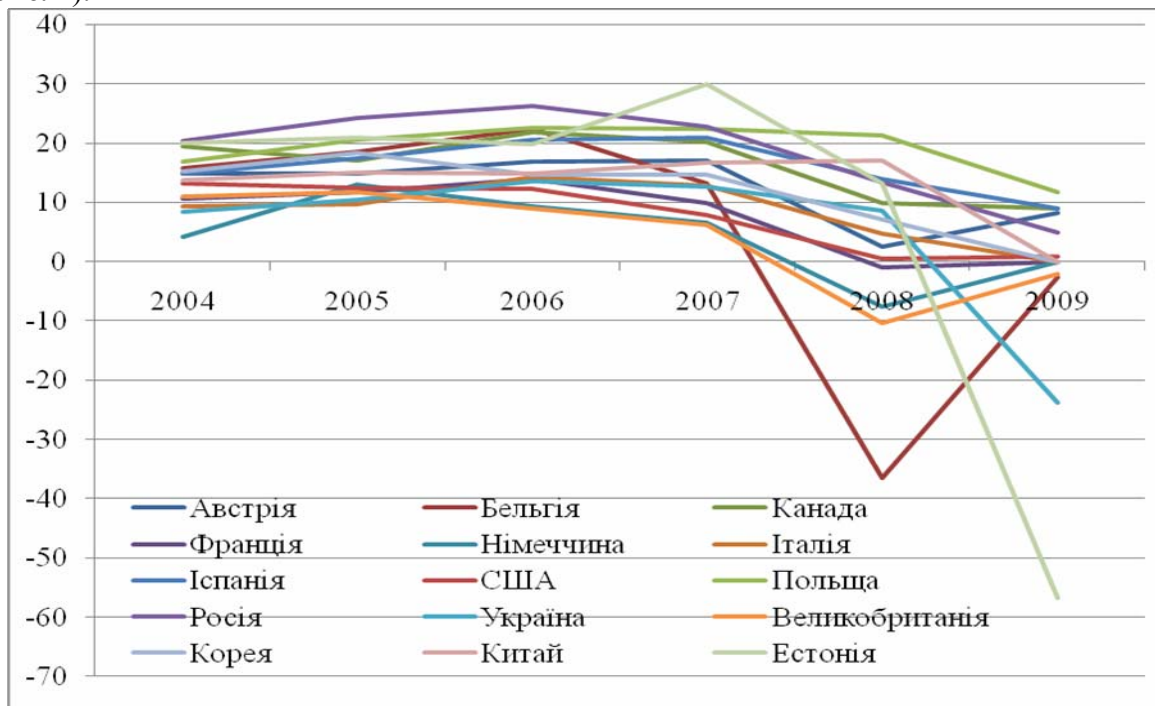

Рис. 1. Динаміка показника прибутковості власного банківського капіталу в різних країнах світу упродовж 2004-2009 рр. *

*складено на підставі розрахунків представлених у [2, с. 220-238].

Особливо значних втрат капіталу у 2008 році зазнали такі країни як Бельгія, в якій прибутковість капіталу склала – -36,5%, Німеччина – -7,7%, Великобританія – -10,3%, Франція – -1,3% відповідно. Упродовж 2009 року від’ємні значення цього показника збереглися в Німеччині – -7,7%, Великобританії – -2% і Франції – -0,1%. За розрахунками Міжнародного монетарного фонду на пострадянському економічному просторі особливо гостро питання ефективності використання банківського капіталу постало в Естонії та Україні, по банківській системі яких цей показник становив – -56,3% та -23,3% відповідно [2, с. 218].

Істотне значення при визначенні регуляторних заходів щодо достатності капіталу банківської системи має оцінка динаміки показника рентабельності капіталу. Відзначимо, що низький рівень рентабельності капіталу залежить від значного рівня простроченої кредитної заборгованості у банківському портфелі активів, наслідок чого можуть стати високі витрати на формування резервів. Аналіз показника прибутковості активів банків у розрізі різних країн світу упродовж 2004-2009 рр. показує низький рівень прибутковості активів на кінець періоду в країнах Бенілюксу – на рівні - 1,3%, Естонії - -5,8%, Німеччині - - 0,3, Великобританії - -0,1, Китаї - -3,2, Україні - -3,2% (табл. 1.).

Таблиця 1

Прибутковість банківських активів різних країн світу упродовж 2004-2009 рр. *

Країна	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Австрія	0,6	0,6	0,7	0,8	0,1	0,4
Бельгія	0,5	0,5	0,7	0,4	-1,3	-0,1
Канада	0,8	0,7	0,9	0,8	0,4	0,4
Франція	0,5	0,6	0,6	0,4	0	...
Німеччина	0,1	0,4	0,4	0,3	-0,3

Закінчення табл. 1

Італія	0,6	0,7	0,8	0,8	0,3
Іспанія	0,8	0,9	1	1,1	0,7	0,5
США	1,3	1,3	1,3	0,8	0	0,1
Польща	1,4	1,6	1,7	1,7	1,6	1,2
Росія	2,9	3,2	3,3	3	1,8	0,7
Україна	1,1	1,3	1,6	1,5	1	-3,2
Великобританія	0,7	0,8	0,5	0,4	-0,4	-0,1
Корея	0,9	1,3	1,1	1,1	0,5
Китай	0,5	0,6	0,9	0,9	1	-3,2
Естонія	2,1	2	1,7	2,6	0,3	-5,8

*складено на підставі розрахунків представлених у [2].

Водночас такі тенденції характерні й для інших країн світу. За оцінками аналітиків, представленими у Глобальному звіті про фінансову стабільність у квітні 2010 року відбулося зменшення втрат банківського капіталу з 2,8 трильйона доларів США до 2,3 трильйони доларів США порівняно з аналогічним періодом 2009 року [2, с.5]. Разом з тим загальна оцінка банківської діяльності є негативною внаслідок суттєвих втрат капіталу і високого рівня кредитних ризиків, що у перспективі не сприяє стабілізації розвитку банків й відновленню кредитно-інвестиційної активності. Отже, дослідження показали важливість реальної оцінки відповідності достатності власного банківського капіталу фактичному рівню ризиків та необхідність завчасного формування резервного капіталу в період економічного росту для забезпечення від фінансових втрат в часи кризових явищ.

Економічна нестабільність спричинила зростання кредитних ризиків банків у світовому економічному просторі (табл. 2).

Таблиця 2

Частка проблемних кредитів у портфелях банківських активів різних країн світу
упродовж 2004-2009 рр.*

Країна	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Австрія	2,7	2,6	2,7	2,2	1,9	2,3
Бельгія	2,3	2	1,7	1,1	1,7	2,7
Канада	0,7	0,5	0,4	0,7	1,1	1,2
Франція	4,2	3,5	3	2,7	2,8
Німеччина	4,9	4	3,4	2,6	2,8
Італія	6,6	5,3	4,9	4,6	4,9	6,2
Іспанія	0,8	0,8	0,7	0,9	3,4	5,1
США	0,8	0,7	0,8	1,4	2,9	5,4
Польща	14,9	11	7,4	5,2	4,4	7
Росія	3,3	2,6	2,4	2,5	3,8	9,6
Україна	30	19,6	17,8	13,2	17,4	33,8
Великобританія	1,9	1	0,9	0,9	1,6	3,3
Корея	1,9	1,2	0,8	0,7	1,1	1,5
Китай	13,2	8,6	7,1	6,2	2,4	1,6
Естонія	0,3	0,2	0,2	0,4	1,9	5,2

*складено на підставі розрахунків представлених у [2].

Так, частка проблемної заборгованості у кредитному портфелі банків Росії на кінець 2009 року досягла – 9,8%, Італії – 6,2%, США – 5,4%, Естонії – 5,2%. Проте, міжнародна практика свідчить, якщо частка прострочених понад 90 днів кредитів у загальному обсязі кредитного портфеля досягає рівня 7%, то становище банків

визначається як кризове [4]. Така ситуація сприяє розвитку на фінансовому ринку нового напрямку бізнесу щодо викупу боргових зобов'язань на засадах факторингу, переуступки боргів, комплексної роботи колекторських компаній, залучення інститутів спільного фінансування з метою очищення балансів банків від проблемних та непрофільних активів.

Масштабність впливу кредитних ризиків на результати банківської діяльності визначається за показником достатності власного банківського капіталу. Аналіз цього показника в різних країнах світу впродовж 2004-2009 рр. за прийнятою методологією його розрахунку свідчить про необхідність зміни моделі регулювання банківського капіталу в період економічного спаду та посилення вимог до якісної структури регулятивного капіталу вцілому (табл. 3). Так, на кінець 2009 року у банках практично всіх країн світу норматив достатності власного банківського капіталу було дотримано на належному рівні. Зокрема, у банках Австрії він становив – 14,3%, Бельгії – 17,3%, Канади – 14,5%, США – 12,2%, Польщі – 14,3%, Росії – 13,1%, Великобританії – 13,3%, Естонії – 15,7%, України – 20,9%. Таким чином, наведені статистичні дані свідчать про фактичну відповідність показника достатності банківського капіталу міжнародним стандартам, тобто розрахунковий рівень показника майже у всіх країнах світу перевищує 8%. Проте, проблема управління ризиками та забезпечення належного рівня капіталізації для стабілізації й розвитку банківського сектору економіки залишається невирішеною.

Таблиця 3

*Показник достатності банківського капіталу
різних країн світу упродовж 2004-2009 рр.**

Країна	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Австрія	12,4	11,8	13,2	12,7	12,9	14,3
Бельгія	13	11,5	11,9	11,2	16,2	17,3
Канада	13,3	12,9	12,5	12,1	12,2	14,5
Франція	11,5	11,3	10,9	10,2
Німеччина	12,4	12,2	12,5	12,9	13,6
Італія	11,6	10,6	10,7	10,4	10,8
Іспанія	11	11	11,2	10,6	11,3	12,2
США	13,2	12,9	13	12,8	12,8	14,3
Польща	15,4	14,5	13,2	12	10,8	13,1
Росія	17	16	14,9	15,5	16,8	20,9
Україна	16,8	15	14,2	13,9	14	15,6
Великобританія	12,7	12,8	12,9	12,6	12,9	13,3
Корея	12,1	13	12,8	12,3	12,3	14,2
Китай	-4,7	2,5	4,9	8,4	12	10
Естонія	11,5	10,7	10,8	10,8	13,3	15,7

*складено на підставі розрахунків представлених у [2].

Це породжує невідповідність діючих підходів до визначення достатності власного банківського капіталу реальному рівню фінансових ризиків, а також зумовлює необхідність покращання якісних характеристик структури капіталу та удосконалення методології формування резервного капіталу банків. Надто лояльний підхід угоди про конвергенцію капіталу Базель II щодо корпоративного управління банківськими ризиками, використання IRB-методів при оцінці індивідуальних кредитних рейтингів позичальників в докризовий період зумовив високі фінансові втрати та спекулятивні тенденції у сфері банківського кредитування. Відтак, можна стверджувати про реальну недостатність власного капіталу для покриття втрат від фінансових ризиків банків.

Очевидно, це породжує суперечності щодо розуміння достатності власного капіталу в сучасних умовах, відображення фактичного рівня ризиків у звітності банків відповідно до методики визначення ризикованих активів у розрахунку коефіцієнта достатності капіталу, врахування достовірної інформації про ризиковий профіль банку, що показує не лише поточні, але й довгострокові очікувані втрати в разі реалізації ризиків.

Значною мірою проблеми регулювання достатності власного банківського капіталу притаманні функціонуванню банків України внаслідок масштабності впливу кризи. Аналітичні оцінки підтверджують, що істотною загрозою для банківської системи України є суттєве підвищення кредитної заборгованості за кредитами банків. Якщо у 2008 році частка проблемних кредитів у структурі кредитного портфеля вітчизняних банків становила 1,3%, то у 2010 році цей показник зріс майже у 10 разів і склав 10,7%, що в абсолютному вимірі становить 77,3 млрд. грн. Це зумовлює значні відрахування у резерви на покриття втрат за кредитними операціями та свідчить про низький рівень рентабельності власного капіталу банків. Так, показник відношення обсягу резервів під активні операції банків до обсягу наданих кредитів у період 2009-2010 рр. зріс із 6,1% до 18,2%, а рентабельність капіталу різко знизилася з 8,51 % до – 14,59 % відповідно, причиною чого стали значні збитки банків України за період кризи (рис. 4).

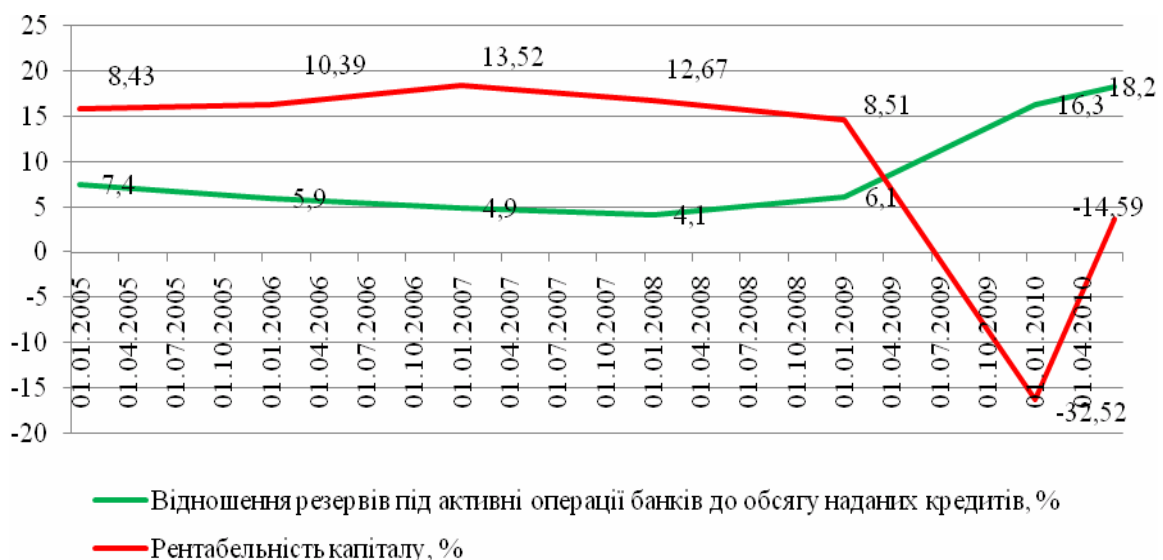

Рис. 4. Динаміка показника відношення резервів під активні операції банків до обсягу наданих кредитів та показника рентабельності капіталу банків України за період 2005-2010 рр. *

*складено за даними офіційного сайту НБУ: // [http: www.bank.gov.ua](http://www.bank.gov.ua)

Аналіз показує, що якість кредитних вкладень банків України істотно погіршується у кінці 2010 року. Так, станом на 01.12.2010 року проблемні кредити становлять 14,1% сукупного обсягу кредитного портфеля банків України. За даними Управління Національного банку України у Львівській області рівень прострочених кредитів юридичних осіб перевищує 21% (рис. 5).

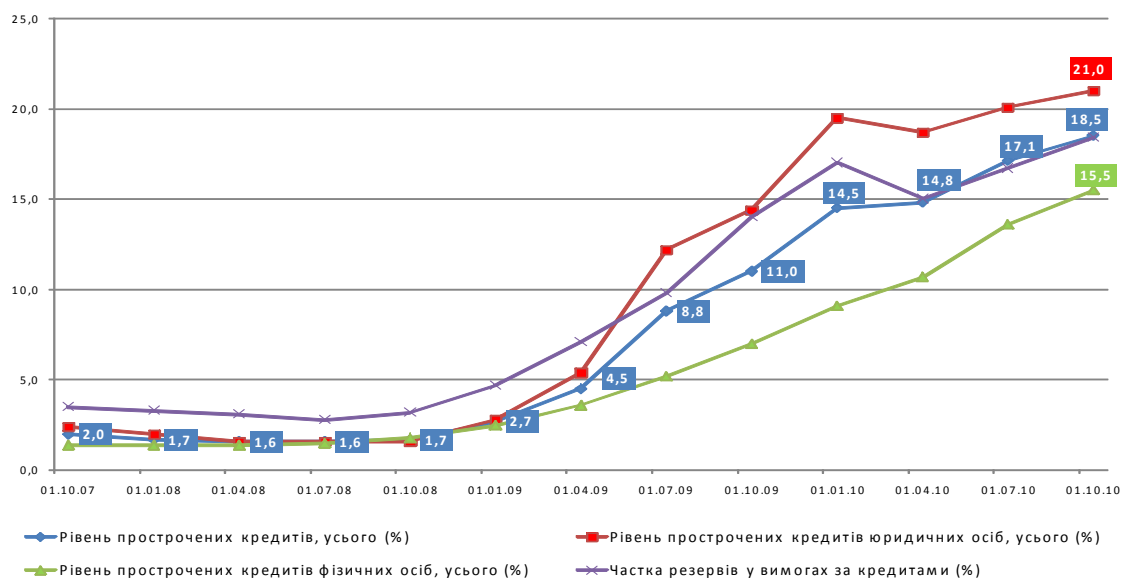

Рис. 5. Динаміка рівня прострочених кредитів банків у Львівській області за період 2007-2010 рр. *

*за даними Управління Національного банку України у Львівській області

Вцілому достатність банківського капіталу передбачає визначення адекватного рівня власного капіталу для забезпечення стабільного функціонування банків в реальних економічних умовах. В силу тенденцій розвитку фінансового ринку та ускладнення умов функціонування банків реальні вимоги до адекватності капіталу суттєво зростають не тільки у кількісному, але й якісному аспектах. Все більш важливим стає не тільки сукупний обсяг власного капіталу, але й структура його якісних складових.

Основою забезпечення достатності власного капіталу у кількісному аспекті для виконання стратегічних завдань банків є аналіз та фактичне відображення у фінансовій звітності даних щодо очікуваних та неочікуваних втрат від ризиків у довгостроковій перспективі. Якісний аспект достатності банківського капіталу ґрунтується на вирішенні гострих регуляторних, методологічних, організаційних та інформаційних питань щодо управління банківськими ризиками.

На міжнародному рівні аналітиками Базельського комітету розроблено новий підхід до регулювання достатності банківського капіталу в період нестабільності, регламентований Базелем III. Цей підхід передбачає застосування антициклічного регулювання для згладжування кредитних шоків в економіці та нейтралізації значних фінансових втрат від спекулятивних операцій банків. Базель III передбачає нові антикризові заходи щодо регулювання достатності власного банківського капіталу [5]:

- покращання якості власного капіталу 1-го рівня, сформованого виключно на рахунок простих акцій та нерозподіленого прибутку;
- перехід на концепцію антициклічного регулювання та динамічного резервування на основі моделі довгострокових очікуваних втрат;
- створення у фазі економічного зростання запасів капіталу понад регулятивний мінімум;
- впровадження мінімального показника ліквідності, який дає змогу оцінити перспективи діяльності банку до 30 днів, а також показника довгострокової ліквідності (до 1 року);

- доповнення методики оцінки достатності банківського капіталу показником співвідношення капіталу та сукупних активів за вирахуванням резервів та без урахування вартості забезпечення;
- підвищення нормативу достатності банківського капіталу з 4% до 8% за рахунок підвищення ліквідного резерву капіталу з 2% до 4,5%, а також формування додаткового стабілізаційного резерву на рівні 2,5%. При цьому мінімальний показник достатності капіталу зберігається на рівні 8% активів, зважених на ризик, але фактично він досягає 10,5%.

Отже, як бачимо еволюція Базельських положень до регулювання достатності банківського капіталу показує зміну парадигми регулювання і нагляду за діяльністю банків, визначає напрями покращання якості структури власного капіталу, можливості удосконалення систем корпоративного ризик-менеджменту й модернізації бізнес-процесів банків.

Висновки. Узагальнюючи вищенаведене, можна зробити висновок, що для успішної інтеграції України в єдиний економічний простір, а в подальшому в європейське співтовариство необхідно комплексно та злагоджено вирішувати питання антикризового регулювання достатності власного банківського капіталу з урахуванням міжнародних стандартів. Відповідно до термінів впровадження нових ініціатив Базельського комітету з банківського нагляду доцільно обґрунтувати модель врахування циклічності розвитку економіки при формуванні банківського капіталу з використанням перспективних підходів до резервування під можливі втрати від фінансових ризиків, а також визначити найбільш ефективні методи адаптації вітчизняних банків до цих ініціатив з урахуванням гармонізації українського законодавства з європейськими юридичними нормами.

Література

1. Basel II: Sparkassen warnen vor «nationaler Ubertretung» // Електронний ресурс [режим доступу]: // <http://www.wirtschafts-blatt.at/cgi-bin/page.pl?lid=359599/>
2. Global Financial Stability Report. Meeting New Challenges to Stability and Building a Safer System. April 2010 - International Monetary Fund. Washington DC. – 236 p.
3. Рейтинговое агенство «Информбанк». Рейтинги стран G8: наблюдается положительная динамика // Банковское дело. – 2010. - № 7. – С. 22-23.
4. Примостка Л. О. Фінансовий менеджменту у банку : Підручник. – 2 –ге вид., доп. I перероб. – К. : КНЕУ, 2004. – с. 468 с.
5. European banks. Basel III - The Whimper. New rules on bank capital are not particularly tough. Sep 13th 2010 / Електронний ресурс [режим доступу]: // <http://www.economist.com/research/articlesBySubject/display.cfm?id=7933596>

Summary. In the article terms and prospects of introduction anticrisis measures adjusting adequacy of bank capital are conducted, that accept an international financial sphere for the improvement in practice of capitalization and risk-management in Ukrainians banks. The necessity of development methods of adaptation the Ukrainian banking system to the international standards regulation of capital is reasonable.

Keywords: banks, property bank capital, adequacy of bank capital, credit risks, Basel II, Basel III.

Стаття надійшла до редакції 18.01.2011